STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05389

ARISTOTEL

Ph. Krantz

Permanent preservation of this book was made possible
by Mr. and Mrs. Joseph Golov
in memory of
Philip & Esther Golov and John & Frances Solomon

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די אינטערנאַציאָנאַלע ביבליאָטהעק.

לעבענסבעשרייבונגען פון בעריהמטע מעננער.

אריסטאטעל

דער פרינץ פון פילאזאפען

דאס לעבען און די לעהרען פון דעם גרעסטען
און טיעפסטען פילאָזאָף פון אלט גריכענלאנד.

פון

פיליפ קראַנץ.

Copyright by the International Library Publishing Company 1903.

די אינטערנאַציאנאלע ביבליאטהעק פאבלישינג קאמפאני,
23 דואיין סט., ניו יארק.

LONDON SOCIETY FOR PROMOTING CHRISTIANITY AMONGST THE JEWS
MONTREAL AUXILIARY
REV. D. J. NEUGEWIRTZ
SUPERINTENDENT.

אַריסטאָטעל.

ערשטער קאַפּיטעל.

זיין לעבען ביז ער איז געוואָרען לעהרער פון אלכסנדר מוקדן.

מען זאָגט, אז זייט מענשען עקזיסטירען אויף דער ערד איז נאָך קיין מאָל ניט געבאָרען געוואָרן אזא גרויסער זשעני (גאון) וויא אריסטאָטעל. יעדענפאלס איז עס זיכער, אז קיין פילאָזאָף האט נאָך ניט געהאט אזא ברייטען און טיעפען איינפלוס אויף אלע קולטור־פעלקער אין פערלויף פון קנאפע 2000 יאהר, וויא דיזער קאלטער לאָגיקער, דיזער גרעסטער שטערן פון דער אלט־גריכישער פילאָזאָפיע און ציוויליזאציאָן, דיזע לעבעדיגע ענציקלאָפעדיע פון אלע וויסענשאפטען אין זיין צייט.

אריסטאָטעל איז טאקע אין אמת'ן א גרויסע וועלט אין איין פערזאָן, אין איין פיזיש־שוואכען און קליינען קערפער. מען רופט איהם: „פרינץ פון פילאָזאָפען". דיא אראבישע פילאָזאָפען האבען איהם גערופען: „דער אָנוויזער פון מענשליכען גייסט". דיא אידישע פילאָזאָפען האבען איהם זאָגאר גערופען: „דער געטליכער". דער רמב"ם האָט געשריעבען, אז דיא העכסטע מדרגה פאר א מענש

איז צו פערשטעהען אריסטאָטעל'ס פילאָזאָפיע, נאָר דערביי האָט ער, אַלס איינער וואָס האָט געוואָלט אָב'טבל'ען דיזע ריין־וועלטליכע און אויך אפיקורס'ישע פילאָזאָפיע אין דער אידישער רעליגיאָן, צוגעזעצט: „מיט אויסנאַהמע פון דיא נביאים".

אין מיטעלאַלטער, אפילו אין דיא פינסטערסטע צייטען פון קאַטאָליציזמוס און פון דער קריסטליכער רעאַקציאָן געגען דיא גריכישע און רוימישע „געצענדיענערס", האָט מען אַריסטאָטעל'ן איינפאַך פערגעטערט. גלחים האבען צוזאַמענגעפלאָנטערט דיא טהיילען פון זיינע שריפטען, וועלכע האָבען געפּאסט פאַר זייערע חקירות, מיט דעם קאַטאָליציזמוס און האָבען ניט נאָר בעטראַכטעט יעדען בוכשטאַב אין דיזע שריפטען אזוי וויא א געטליכע אָנווייזונג, זאָנדערן האָבען נאָך פערפאָלגט אַלס אפיקורסים יעדען איינעם, וואָס האָט געוואַגט צו קריטיקירען אַריסטאָטעל'ס פילאָזאָפיע אָדער געצווייפעלט אין דעם מינדעסטען פון איהרע פונקטען. דאס איז אזוי וויט געגאַנגען, אַז אפילו נאָך אין 1624 יאָהר האט דער פּאַריזער פּאַרלאַמענט ערקלערט טויט־שטראַף פאַר דיא יעניגע, וואס וועלען ארויסטרעטען געגען דער פילאָזאָפיע.

וואַרום האָט אָבער אַריסטאָטעל געהאַט אַזאַ אויסעראָרדענטליכע איינפלוס אין דער וועלט אַזאַ לאַנגע צייט?

איידער מיר וועלען ענטפערן אויף דיזע גרויסע פראַגע, וועלען מיר איבערגעבען וואָס מען ווייס וועגען זיין לעבען, ערציהונג און טהעטיגקייט.

* * *

דער גרעסטער און טיעפסטער דענקער פון זיין צייט איז געבאָרען געוואָרן אין 384 יאָהר פאַר דיא קריסטליכע צייטרעכנונג אין דער שטאָדט סטאַגירא, א גריכישע קאָלאָניע אויף דעם גרענעץ פון מאַצעדאָניען. פון זיין פאָטער וויים מען נאָר, אַז ער האָט געהייסען ניקאָמאַכוס און אז ער איז געוועזן דער לייב־ארצט פון דעם מאַצעדאָנישער קעניג אַמינטאַס II. אַלס אַזאַ אַנערקענטער דאָקטאָר האָט ניקאָמאַכוס אויך געמוזט זיין א געלעהרטער און רייכער מאַן. זיין זוהן האָט ער אויך געוועלט מאַכען פאַר א דאָקטאָר, אָבער דיזען

וואונש האָט ער ניט געקענט אויספיהרען, ווייל ער איז פריה־צייטיג געשטאָרבען. אריסטאָטעל איז געבליבען א יתום, ווען ער איז אַלט געווען א יאָהר 10. א פאַמיליע, צו וועלכער ער איז זיין גאַנצען לעבען געבליעבען זעהר דאַנקבאַר, האָט איהם אַדאָפּטירט און ערצויגען.

וואס ער האָט געלערנט און געטאָן ביז דער צייט, ווען ער איז געוואָרן א שילער פון דעם דאַמאָלס גרעסטען גריכישען פילאָזאָף פּלאַטאָן (אפלטון), ווייס מען ניט. עס איז מעגליך, דאָס ער האָט געפאָלגט זיין פאָטער און האָט שטודירט מעדיצין. אז ער איז געווען פעראינטערעסירט אין מעדיצין און האָט זעהר פיעל געוואוסט אויך פון פאַרמאַציע (אַפּטייקעריי), אין דעם קען קיין צווייפעל ניט זיין. פון זיין פאָטער האָט ער זיכער געירש'ענט א נייגונג צו מעדיצין. יעדענפאַלס ווייס מען, אז ער האָט פעראינטערעסירט זיין קעניגליכען שילער אלכסנדר מוקדן אין מעדיצין און אז ער האָט אָנגעשריעבען א ווערק „איבער געזונדהייט און קראַנקהייטען“.

נאָר אויב ער האָט ווירקליך פּראַקטיצירט מעדיצין, וויא אייניגע פון זיינע גריכישע ביאָגראַפען האָבען עס בעהויפּטעט, דאָס קען מען ניט דערגיין אויף זיכער. דריי פון זיינע גריכישע ביאָגראַפען דערצעהלען אויך, אז גלייך נאָכדעם וויא ער האָט געירש'ענט דעם גאַנץ גרויסען פערמעגען פון זיין פאָטער, האָט ער זיך אָבגעגעבען צו א לעבען פון פערגניגען און האָט געהולעט אזוי לאַנג ביז ער האָט אַלעס אויסגעבראַכט און איז געצוואונגען געווען צו ווערן א סאָלדאַט, אום צו מאַכען א לעבען. נאָר דאס סאָלדאַטען־לעבען האָט איהם שנעל דערעסען, און ער האָט זיך דאַן אָבגעגעבען צו פילאָזאָפיע. עס איז שווער צו גלויבען, אז אזא טיעפער דענקענדער גייסט זאָל פיהרען א לייכטען און אויסגעלאַסענעם לעבען אין דער יוגענד, נאָר אַלעס איז מעגליך אויף דער זינדיגער וועלט, וועלכע איז פול מיט פערשיעדענע ווידערשפּריכע. יעדענפאַלס איז עס גאָר איבעריג צו זאָגען, אז דער שם פון דעם פּרינץ פון פילאָזאָפען קען א האָאר ניט ליידען פון דעם, וואָס פאַר א לעבען ער האָט דורכגעמאַכט אין זיינע יונגע יאָהרען; אָבער אין מיטעלאַלטער האָבען דיזע בעריכטען פון דיא גריכישע ביאָגראַפען ניט ווייניג עגמת נפש אָנגעמאַכט זיינע פער־

עהרער. דיזע פערעהרער האָבען אפילו ניט געוועלט צולאָזען, אז דער פערגעטערטער פילאָזאָף האָט זיך גאָר געקענט בעשעפטיגען מיט אזעלכע „ניעדריגע“ און טאָג-טעגליכע זאכען, וויא מעדיצין און פאַרמאַציע.

ווען אריסטאָטעל איז אָנגעקומען אין אטהען, דעם דאמאָלס-דיגען גייסטיגען צענטער פון גריכענלאנד און פון דער גאנצער אנטי-קער וועלט, אום צו ווערן פלאטאָן'ס א שילער, ווייס מען ניט פאָ-זיטיוו. אלע זיינע גריכישע ביאָגראפען שטימען איין, אז ער האָט פערבראכט 20 יאהר אין פלאטאָן'ס שוהלע. אזוי וויא עס איז פעסטגעשטעלט, דאָס א קורצע צייט נאָך פלאטאָן'ס טויט אין 347 יאָהר האט זיך אריסטאָטעל אָבגעטהיילט פון דיזער בעריהמטער שולע, זאָ דארף מען אָננעהמען, אז ער איז געוועזן ניט עלטער פון צוואנציג יאהר, ווען ער איז אהין אריינגעטראָטען. פלאטאָן איז, וויא בעוואוסט, געוועזן א שילער פון סאָקראטעס, זאָ דאָס אריסטאָ-טעל האָט שליסליך איבערגענומען דיא לעהרען פון זיינע ביידע גרעסטע פאָרגעננער אין גריכענלאנד.

אין פלאטאָן'ס שולע, וואו עס האָבען זיך צוזאמענגעטראָפען דיא פעהיגסטע יונגע לייט פון גאנץ גריכענלאנד און אויך פון ארו-מיגע לענדער, האט זיך אריסטאָטעל באלד אויסגעצייכענט ניט נאָר מיט זיינע גלענצענדע פעהיגקייטען, זאָנדערן אויך מיט א זעלטענעם פלייס און מיט אן אונערזעטליכען אפעטיט צו לעזען אלעס וואָס מען האט ביז זיין צייט אָנגעשריעבען. פלאטאָן האָט איהם דעריבער גערופען „דער לעזער“. מען מעג זאָגען, אז אריסטאָטעל האָט איבער-געלעזען דיא גאנצע ליטעראטור און אויסגעשטודירט אלע וויסענ-שאפטען פון זיין צייט.

ער איז קיין מאָל ניט געוועזן א בלינדער שילער פון פלאטאָן'ס פילאָזאָפיע, נאָר ביז זיין לעהרער'ס טויט איז ער דאָך ניט ארויס-געטראָטען אָפען געגען איהר. נאָך זיין כאראקטער אין גייסט האָט ער ניט געקענט איינשטימען מיט אלע אויספיהרונגען פון זיין גרויסען לעהרער. ווארום ער איז פולצלונג ארויסגעטראָטען געגען פלאטאָן'ס פילאָזאָפיע איז ניט בעקאנט. איינינע האָבען איהם בעשולדיגט אין

אונדאנקבארקייט צו זיין לעהרער, אָבער זיי האבען ניט פערשטאַנען זיין זעלבסטשטענדיגען כאראקטער און טיעפע דענקונגס־קראַפט. נאָר וויא דיא זאַך איז ניט געווען, איז עס זיכער, אז אריסטאָטעל האָט שטענדיג געצייגט גרויס אכטונג צו זיין לעהרער אפילו ווען ער האָט איהם שארף קריטיקירט. זיין שטעלונג צו פלאטאָן און צו אַלע פריהערע גריכישע פילאָזאָפען האָט ער אויסגעדריקט מיט זיין בעריהמטע פראַזע, וועלכע איז געוואָרן דער קאמפף־וואָרט פון זיין שולע: Amicus Socrates, Amicus Plato, magis amica veritas (פריינד פון סאָקראַטעס, פריינד פון פלאטאָן, אָבער נאָך מעהר א פריינד פון וואהרהייט). מיט דיעזער פראַזע בענוצט מען זיך געוועהנליך אין ויכוחים, אום צו צייגען גייסטיגע זעלבסטשטענדיגקייט.

אין דעם זעלבען יאָהר, ווען פלאטאָן איז געשטאָרבען, האָט אריסטאָטעל געמוזט פערלאָזען אטהען. דיא אורזאַכע איז געווען א פּאָליטישע. ארום דער צייט איז מאצעדאָניען זעהר שטארק געוואָרן. דער קעניג פיליפּ, אַלעקסאנדער דעם גרויסען'ס פאָטער, האָט געזוכט צו בעהערשען גאַנץ גריכענלאַנד און האָט אָנגעהאלטען זיינע אגענטען אין דיא וויכטיגסטע גריכישע שטעדט. אריסטאָטעל איז געווען אַן אָנהענגער פון מאצעדאָניען, ניט נאָר דערפאַר, ווייל ער איז דאָרט געבאָרען געוואָרן און זיין פאָטער איז געווען א קעניגליכער דאָקטאָר, זאָנדערן אויך דערפאַר, ווייל ער האָט געשטרעבט צו א פעראייניגונג פון אַלע קליינע גריכישע רעפּובליקען, אום צו פערניכטען דיא פּערסישע אימפּעריע, וואָס זיין שילער אלכסנדר מוקדן האָט נאַכהער אויסגעפיהרט. דיא אטהענער רעפּובליק האָט אָבער אַליין געשטרעבט צו בעהערשען גאַנץ גריכענלאַנד, דארום האָט מען דאָרטען געקוקט מיט בייזע אויגען אויף דיא מאצעדאָניער פּארטיי. עס איז אָבער אויך מעגליך, אז אריסטאָטעל האָט פערלאָזען אטהען צוליעב דעם, וואָס מען האָט איהם ניט אויסגעקליעבען פאַר דעם הויפּט פון פלאטאָן'ס שולע, ווייל ער האָט ניט איינגעשטימט מיט איהר פילאָזאָפיע.

יעדענפאַלס איז ער אוועק צו זיין פריינד און אנהענגער הערמיאַס, וועלכער איז געווען א שקלאַוו און א יעוונוך (סרים) און איז

געוואָרן דער הערשער אָדער, וויא דיא גריכען האבען עס דאמאָלס גערופען, דער „טיראַן" פון אטארנעאס אין קליין־אזיען. דאָרטען האָט אריסטאָטעל חתונה געהאט מיט א שוועסטער אָדער פלימעניצע פון דיעזען מערקווירדיגען מאַן, וועלכער האָט זעהר טראגיש געענדיגט זיין לעבען. גלייך נאָכדעם, וויא דיזער הערעמיאס איז איבערגעגעבען געוואָרן אין דיא הענד פון זיינע טויט־פיינד, דיא פערסען, וועלכע האבען איהם ערמאָרדעט, האָט אריסטאָטעל געמוזט אנטלויפען. ער האָט זיך בעזעצט אויף דעם אינזעל לעסבאָס (מעטילען), וואו ער האָט געלעבט זעהר איינזאַם. נאָר דאָרטען האָט ער ניט לאַנג פער־בראכט, דען דער מאצעדאָניער קעניג פיליפ האָט איהם איינגעלאַ־דען צו זיך צו ערציהען זיין זוהן, וועמען עס איז בעשערט געוועזען אויסצופיהרען דעם הייסען וואונש פון אַלע גריכען צו פערניכטען דיא דעספאָטישע אימפעריע פון דיא פערסען.

מען האָט בעהויפטעט, אז ווען אלכסנדר מוקדן איז געבאָרען געוואָרן, האָט זיין פאָטער געשריעבען צו אריסטאָטעל׳ן: „איך לאָז אייך וויסען, אז איך האָב א זוהן. איך דאנק דיא געטער ניט אזוי דער־פאַר, וואָס זיי האָבען מיר איהם געשאָנקען, נאָר דערפאַר, וואָס זיי האָבען איהם געלאָזען געבאָרען ווערן אין אריסטאָטעל׳ס צייט. איך האָף, אז איהר וועט פון איהם מאכען מיין ווירדיגען נאכפאָלגער און א ווירדיגען קעניג פון מאצעדאָניען".

עס איז אָבער זעהר צווייפעלהאפט, אויב פיליפ האָט געשרי־בען אזא בריעף צו אריסטאָטעל׳ן. יעדענפאלס האָט דער פילאָזאָף, וועמעס נאָמען איז נאָך דאַן ניט זעהר שטארק בעריהמט געווען, אָנגענומען צו זיין דער לעהרער פון דעם צוקונפטיגען הערשער פון אזיען. ער איז דאַן אַלט געווען א יאָהר 42 און זיין שילער 15 יאָהר.

צווייטער קאפיטעל.

אריסטאָטעל׳ס טהעטיגקייט אין אַטהען און זיין טויט.

זיעבען יאָהר נאכהער איז פיליפּ ערמאָרדעט געוואָרן און אלכסנדר, וועלכער איז גלייך ארויף אויפ׳ן טראָן, האָט זיך גענומען בעשעפטיגען מיט דער אויספיהרונג פון זיין טרוים צו בעפאלען און בעזיעגען דיא פּערסישע אימפּעריע. אריסטאָטעל איז דאן וויעדער אוועק אין אַטהען, נאָר שוין ניט אַלס שילער אָדער איינפאכער פילאָזאָף, זאָנדערן אַלס גרינדער פון א נייע פילאָזאָפישע שולע, וועלכע איז בעריהמט אין דער געשיכטע אונטער דעם נאָמען פּעריפּאַטעטישע. דיזער נאָמען קומט דערפון, וואָס זיין שולע האָט ער געגרינדעט אין דיא „פּעריפּאַטאָס“ (פּראָמענאַדען) לעבען אַפּאָלאָ׳ס ליצעאום.

צו דער צייט, דיא וויכטיגסטע פון זיין לעבען, האָט ער שוין געהאט אויסגעארבייט זיין גאנצע פילאָזאָפיע און ער האָט זיך פלייסיג גענומען צו שרייבען זיינע בעריהמטע ווערק, פון וועלכע ליידער ניט אלע זיינען איבערגעבליבען. 13 יאָהר האָט ער פערבראכט אין אַטהען אַלס הויפּט פון דער פּעריפּאַטעטישער שולע. ער האָט אין דער זעלבער צייט געלערנט אַנדערע און געשריעבען זיינע ווערק, אין וועלכע ער האָט איבערגעגעבען אַלעס וואָס מען האָט אין זיין צייט געוואוסט פון דער נאַטור און פון דער מענשליכער געזעלשאַפט. מען רעכענט, אַז ער האָט בענוצט איינינע פון זיינע צאָהלרייכע און בעגאבטע שילער צו העלפען איהם אין זיין ריזיגער ארבייט, בעזאָנ־

דערם אין דער בעשרייבונג פון דיא חיות, פלאַנצען אין אַלע זאכען, וואָס ער האָט צוזאמענגעקליבען.

דער לעהרער און דער שילער האָבען גלייכצייטיג דערגרייכט זייער העכסטע שטופע אויף פערשיעדענע וועגען: אריסטאָטעל אין פילאָזאָפיע און וויסענשאַפט, אלכסנדר אַלס דער גרעסטער קריעגס־פיהרער פון זיין צייט און אַלס דער הערשער פון דער גאַנצער אַל־טער וועלט. מען זאָגט, אַז אַלכסנדר מוקדן, וועלכער האָט געליעבט און הויך געשעצט זיין לעהרער, האָט איהם געהאָלפען מיט געלט און מענשען אין אַלע וויסענשאַפטליכע נאַכפאָרשונגען. אייניגע גריי־כישע ביאָגראַפען דערצעהלען, אַז אַלכסנדר מוקדן האָט געגעבען זיין לעהרער 800 טאַלענטען זילבער (אונגעפעהר 4 מיליאָן פראַנק) און האָט ארויסגעשיקט 1000 מענשען צו זוכען און צו זאַמלען חיות, פלאַנצען, שטיינער און איבערהויפּט אַלע פּראָדוקטען פון אזיען. אריסטאָטעל האָט יעדענפאַלס געהאַט דיא בעסטע מיטעל אין זיין צייט פאַר וויסענשאַפטליכע נאַכפאָרשונגען און בעשרייבונגען.

דיא פריינדליכע בעציהונגען צווישען אריסטאָטעל און אלכסנדר מוקדן האָבען אָנגעהאַלטען ביז 328 יאָהר, ווען אַלכסנדר, וועלכער איז פערדאָרבען געוואָרען אונטער דיא אַזיאַטישע אומשטענדען און איז ביסלעכווייז געוואָרן אַ דעספּאָט נאָך דעם מוסטער פון דיא אזיאַטישע מלכים, האָט געהייסען אומברייגנען דעם גריכישען פילאָ־זאָף קאַליסטען דערפאַר, וואָס דער לעצטער האָט זיך ענטזאַגט צו אַנערקענען איהם פאַר אַ גאָט. (וויא בעוואוסט האָט זיך אלכסנדר אין זיין גדלות ערקלערט פאַר אַ גאָט און האָט געפאָדערט מען זאָל זיך בוקען צו איהם). קאַליסטען איז געוועזען אריסטאָטעל'ס אַ פּלימעניק. ווען אַריסטאָטעל האָט דערהערט וועגען דיזען מאָרד, איז ער זעהר אויפגעבראַכט געוואָרן אויף זיין שילער.

פינף יאָהר נאַכדעם איז אלכסנדר מוקדן געשטאָרבען. זיין פּלעצליכער טויט איז אויך געווען אַ גרויסער קלאַפּ פאַר אריסטאָ־טעל'ן. אין אַטהען האָבען דיא געגנער פון מאַצעדאָניען גלייך אויפ־געהויבען דעם קאָפּ. דער האַס צו דער הערשאַפט פון מאַצעדאָניען, וועלכע איז אָבגעשוואַכט געוואָרן צוליעב אלכסנדר'ס זיעגען אין אזיען

— זיגען, מיט וועלכע גאנץ גריכענלאנד האָט נאַטירליך שטאָלצירט און זיך געפרעהט — האָט אויפגעפלאַקערט, וויא נאָר מען האָט ער־האַלטען דיא נאכריכט פון אלכסנדר׳ס טויט. מען האָט אָנגעפאַנגען צו פערפאָלגען דיא בעוואוסטע אנהענגער פון מאצעדאָניען, און אזוי וויא אריסטאָטעל איז — מיט רעכט אָדער אונרעכט — גערעכענט געוועזען פאר א פריינד פון דיא מאצעדאָניער קעניגע, האָט מען זיך אויך גענומען צו איהם. אלע זיינע פּאָליטישע פיינד און פילאָזאָפישע געגנער האָבען זיך פערבונדען געגען איהם. מען האָט איהם פאָרגע־שטעלט אלס א פיינד פון דער אַטהענער רעפּובליק און פון פּאָלי־טישע פרייהייט און דערצו נאָך האָט מען איהם בעשולדיגט אין פעראכטונג צו דיא געטער גראדע וויא דעם פילאָזאָף סאָקראַטעס, וועלכער האָט צוליעב דעם געמוזט אויסטרינקען א בעכער מיט גיפט אין געפענגניס. מען האָט זיך נעמליך בענוצט דערמיט, וואָס אריסטאָ־טעל האָט געפייערט דעם אנדענקען פון זיין פריינד הערמיאס מיט זעהר גרויסע צערעמאָניעס, און מען האָט דאָס ערקלערט פאר א גאָטעסלעסטערונג.

זעהענדיג, אז מען קלייבט זיך איהם אריינצושפּארען אין גע־פענגניס און איבערצוגעבען צום געריכט, איז ער אנטלאָפען נאָך כאלסיס אויף דער אינזעל עבעאַ, א פּלאַץ, וואָס איז בעזעצט גע־וועזען פון מאצעדאָניער סאָלדאטען. וויא אריסטאָטעל האָט געזאָגט, איז ער אנטלאָפען, אום דיא אַטהענער זאָלען א צווייטען מאָל ניט אומברייינגען א פילאָזאָף. זיין פורכט פאר דעם צאָרן פון דיא אַטהענער איז ניט געוועזען אומזיסט, דען דער אַרעאָפּאַג (געריכט) האָט איהם טאקע פעראורטהיילט צום טויט.

דיזע פּאַסירונגען און דיא פאַלשע בעשולדיגונגען האָבען זעהר שטארק זיך אָבגערופען אויף דיא שוואכע געזונדהייט פון דעם גרויי־סען פילאָזאָף. באלד וויא ער איז געקומען אין כאלסיס, איז ער קראנק געוואָרן. זיין קעניגליכען שילער האָט ער איבערגעלעבט קוים איין יאָהר. מען ווייס פּאָזיטיוו, אז ער איז אויסגעגאנגען אין 322, ווען ער איז אַלט געוועזען קנאַפּע 63 יאָהר.

וועגען זיין טויט האָט מען דערצעהלט פערשיעדענע געשיכטען. איינינע האבען בעהויפּטעט, אז ער איז בעגאנגען זעלבסטמאָרד, אבוואָהל ער האָט קיין שום גרונד ניט געהאַט צו זיין פערצווייפעלט אָדער ענטטוישט. ער איז געווען א צו קאַלטער און שטרענגער פילאָזאָף, און דער צו נאָך האָט איהם קיין זאַך ניט געפעהלט, אז ער זאָל מיט זיינע אייגענע הענט מאַכען א סוף פון זיין לעבען, וואָס איז פול געווען מיט איבערמענשליכע טהעטיגקייט. זעהר כאַראַקטעריסטיש איז א מעשה, וואָס איינינע פאָטערס פון דער קריסטליכער קירכע האָבען דערצעהלט וועגען זיין טויט. זיי האבען נעמליך בעהויפּטעט, אז ער איז אראָפּגעשפּרונגען פון א הויכען שטיין אין ים אריין אויס פערצווייפלונג וואָס ער האָט ניט געקענט ערקלערן דיא אורזאַכע פון עבע און פלוטה.

אבוואָהל ער האָט אָנגעשריעבען, וויא מען רעכענט, 146 ווערק, דאָך איז וועגען זיין אייגענעם לעבען א וואָרט ניט געווען אין זיי. דער גרויסער פילאָזאָף האָט וועגען זיך זעלבסט גאַנץ ווייניג געטראַכט. מען ווייס דאַרום גאַנץ ווייניג, וואס ער האָט געפיהלט און וויא ער האָט זיך געפיהרט אין זיין פּריוואַט־לעבען. דערפון קען מען נאָר עפּעס דערגיין פון דער צוואה, וואס ער האָט איבערגעלאָזען און, וואָס איינער פון זיינע ערשטע ביאָגראַפען (דיאָגענעס לאַערציוס) האָט קאָפּירט. דיזע צוואה צייגט, אז ער איז געווען א גוטער בעל הבית און א גוטהערציגער מענש. ער האָט איבערגעלאָזען א זוהן, א טאָכטער און א קעפּס־ווייב אונטער דער השגחה פון זיין פריינד און בעסטען שילער ניקאַנאָר. איין פּונקט פון זיין טעסטאַמענט לויטעט אַזוי: „דיא קינדער פון מיינע שקלאַווען זאָלען אויף קיין פאַל ניט פערקויפט ווערן, נאָר זאָלען דיענען מיינע יורשים ביז זיי וועלען ערוואַקסען ווערן, אום בעפרייט צו ווערן, ווען זיי האָבען עס פערדיענט“.

דיזער פּונקט צייגט אויך, אז אריסטאָטעל האָט געהאַט שקלאַווען. דאָס דאַרף אונז ניט וואונדערן, דען וויא גרויס אין בילדונג און חכמה א מענש זאָל ניט זיין, קען ער זיך דאָך אין גאַנצען ניט אָפּשיידען פון זיין צייט. אין פּאָליטישע אנגעלעגענהייטען איז אריס־

טאָטעל איבערהויפּט געווען אַ קאָנסערוואַטאָר. ער האָט אויך אַנערקענט שקלאַווערייַ פאַר אַ נויטווענדיגקייט אין דער מענשליכער געזעלשאַפט. נאָר זיינע אייגענע שקלאַווען האָט ער נאַטירליך גוט בעהאַנדעלט.

דער זעלבער ביאָגראַף, וועלבער האָט קאָפּירט אריסטאָטעל׳ס צוואה, האָט אויך פערצייכענט אייניגע פון זיינע ווערטלעך, וויא, צום ביישפּיעל: „דיא וויסענשאַפטען האָבען ביטערע וואָרצלען, אָבער זייערע פרוכטען זיינען זיס; צווישען אַ געלעהרטען און אַן אונוויסענ־דעז איז דער זעלבער אונטערשיעד, וואס צווישען אַ מענשען און אַ מת; פריינדשאַפט איז איין נשמה אין צוויי קערפּערס; קיין זאַך ווערט ניט אַלט אזוי גיך וויא אַ טובה; דיא האָפנונג איז דער טרוים פון אַן אויפגעוועקטען מענש״.

*   *   *

מיט זיינע שריפטען האָט פּאסירט אַ זעלטענער צופאַל. זיין ביבליאָטהעק, וועלבע האָט ענטהאַלטען אַלע זיינע ווערק, דארונטער פיעלע ניט געענדיגטע מאַנוסקריפּטען, איז איבערגעגאַנגען בירושה צו זיין הויפּט-שילער טהעאָפראַסטוס, וועלבער איז אין 35 יאָהר אַרום געשטאָרבען און האָט זיי איבערגעלאָזען צוזאַמען מיט זיינע אייגענע שריפטען צו נעלעאוס, אַ פילאָזאָף פון דער פּעריפּאַטעטי־שער שולע. דיזער נעלעאוס האָט מיטגענומען אַלע שריפטען אין זיין געבורט-שטאָט סצעפּסיס אין קליין-אַזיען, וואו זיינע יורשים האָבען אַלעס בעהאַלטען אין אַ סקלעפּ, ווייל זיי האָבען מורא געהאַט, אַז דער קעניג פּערגאַמוס, וועלבער האָט געקליבען שריפטען פאַר זיין ביבליאָטהעק, וועט פערבאַפּען אריסטאָטעל׳ס ווערק. 187 יאָהר זיינען אריסטאָטעל׳ס שריפטען אזוי געלעגען אין דעם בעהאַלטונגס אָרט ביז זיי זיינען ענדליך פערקויפט געוואָרען צו אַ געוויסען אַפּעליקאָן, אַ רייכען גריכישען ביכער-זאַמלער, וועלבער האָט זיי צוריק געבראַכט אין אַטהען. נאָר ניט לאַנג זיינען זיי פערבליעבען אין אַטהען. אין 86 יאָהר פאַר דיא קריסטליכע צייט-רעכנונג זיינען זיי ארייננעפאַלען אין דיא הענד פון דיא רוימער, ווען דער גענעראַל סולא האָט איינגענומען אַטהען. דער רוימישער גענעראַל האָט פערבאַפּט אַפּע־

ליקאָן׳ס גאַנצע ביבליאָטהעק און האָט אַלעס אַריבערגעשיקט נאָך רוים. איינינע געלערנטע גריבען האָבען זיך בענוצט דערמיט און האָבען געבראַכט דיא שריפטען אין אַן אָרדנונג. ספּעציעל האָט זיך דערמיט בעשעפטיגט א געוויסער אַנדראָניקוס, וועלכער האָט אַראַנזשירט דיא פיעלע אָבגעזונדערטע שריפטען אין אבטהיילונגען און ביכער און האָט שליסליך פערעפענטליכט אַן אויסגאַבע פון דיא אַנערקענטע ווערק פון דעם גרעסטען פילאָזאָף. דיזע אויסגאַבע איז גליקליכערווייזע פערבליבען כמעט אין גאַנצען ביז אונזער צייט.

דאָ איז ניט דער אָרט אַריינצולאָזען זיך אין איינצעלהייטען וועגען דעם, וועלכע פון דיא שריפטען וואָס טראָגען אַריסטאָטעל׳ס נאַמען זיינען געשריעבען פון איהם אַליין אָדער פון זיינע שילער, אָדער גאָר פון פעלשערס (אין יענע צייטען און אויך אין מיטעל־אַלטער האָט מען זעהר אָפט פערפאַסט ווערק און זיי צוגעשריבען צו בעריהמטע פילאָזאָפען; בעזאָנדערס האָבען זיך דערמיט בעשעפ־טיגט קריסטליכע שרייבערס, אום צו פעלשען דיא לעהרען פון גריכישע פילאָזאָפען און היסטאָריקער). וועגען דעם האָבען געלעהרטע, בעזאָנ־דערס דייטשע גריבלערס, אָנגעשריעבען גאַנצע ביכער און האָבען פעסטגעשטעלט, וועלכע פון אַריסטאָטעל׳ס שריפטען דאַרפען ווירק־ליך גערעכענט ווערן פאַר זיינע אייגענע. עס איז אויך פעסטגע־שטעלט געוואָרן, אַז אַ גרויסער טהייל פון אַריסטאָטעל׳ס שריפטען זיינען פערלאָרען געגאַנגען. יעדענפאַלס, דאָס וואָס עס איז געבליעבען פון איהם און פון זיינע שילער, איז פאָלשטענדיג גענוג צו וויסען, אין וואָס זיין פילאָזאָפיע בעשטעהט און וויא וויים ער אונטערשיי־דעט זיך פון זיין לעהרער פּלאַטאָן און פון אַלע פריהערע גריכישע פילאָזאָפען.

דריטער קאפיטעל.

דיא גריכישע פילאָזאָפיע פאַר אַריסטאָטעל.

יעצט קענען מיר איבערגיין צו אַריסטאָטעל'ס פילאָזאָפיע. נאָר אַזוי וויא דיזע פילאָזאָפיע איז, קען מען זאָגען, דער לעצטער רינג אין דער לאַנגער קייט פון דער גאַנצער אַלט־גריכישער פילאָזאָפיע, וועלען מיר צוערשט זאָגען א פּאָר ווערטער וועגען דיא לעצטע. וויא ווייט מיר ווייסען פון דער געשיכטע פון דיא אַמאָליגע לענדער און צייטען, האָט זיך נאָר אין גריכענלאַנד ארום 600 יאָהר פאַר דיא קריסטליכע צייט־רעכנונג אַנגעפאַנגען א פילאָזאָפיע, וואָס האָטווירקליך פערדיענט דיא בעדייטונג פון דיעזען וואָרט, נעמליך: „שטרעבונג אָדער ליעבע צו וויזהייט“.

עס איז מעגליך, אַז דיא גריכען פון יענע צייטען האָבען פיעל געלערנט פון דיא פריהערע וועלט־בעטראַכטונגען אין מצרים, אינ־דיען און איבערהויפּט אין אַזיען. אַזוי מעגען מיר רעכענען, ווייל דער אָנפאַנג פון דער גריכישער פילאָזאָפיע איז געמאַכט געוואָרן גראַדע אין דיא טהיילען פון גריכענלאַנד, וואו דיא איינוואָהנער האָבען זיך בעשעפטיגט בעזאָנדערס מיט ים־פאָהרעריי און מיט האַנדעל. יעדענ־פאַלס איז אין גריכענלאַנד ענטוויקעלט געוואָרן א גאַנץ זעלבסשטענ־דיגע פילאָזאָפיע, וואָס צייכענט זיך אויס ניט בלויז מיט איהר טיעפקייט, זאָנדערן אויך מיט איהר וועלטליכקייט. פון אָנ־פאַנג ביז צו ענדע איז דיא גריכישע פילאָזאָפיע פערבליבען א ריין־

וועלטליכע, א רייך־וויסענשאפטליכע, אָהן פערבינדונגען און פערפלאָנטונגען מיט רעליגיאָן און זאָגאר מיט געטליכקייט.

פאַרקיצהרט, זיא האָט ביסלעכוויז אין גאנצען אונטערגעגראָבען דעם אַלטען גריכישען גלויבען, האָט ערקלערט אַלע געטער פאַר איינבילדונגען. זיא איז ענטשטאַנען אין א צייט, ווען דער דענקענ־דער טהייל פון גריכישען פאָלק האָט גענומען בעטראַכטען דיא שיל־דערונגען און געשיכטען וועגען דיא פערשיעדענע געטער (דאָס וואָס מיר בעצייכענען יעצט מיט דעם וואָרט מיטהאָלאָגיע) פאַר פאַנטאַ־זיעס און האָט אָנגעפאַנגען צו זוכען אויף דער זינדיגער ערד, אין דעם מענשען זעלבסט, אין דיא געזעלשאפטליכע אָרגאַניזאַציאָנען אַן אַלגעמיינעם גרונד פון א צוועקמעסיגען און צופריעדענען לעבען. אין דער צייט, ווען דיזע פילאָזאָפיע האָט אויפגעבליהט צוזאמען מיט דער פאָליטישער ענטוויקלונג און גרויס־קייט פון גריכענלאַנד און בעזאָנדערס פון דער אַטהענער רעפּובליק, אין דער צייט פון דיא פיעל פערלוימדעטע סאָפיסטען (דער וואָרט בעדייטעט אייגענטליך: לעהרער, פּראָפעסאָר), וועלכע זיינען ארויסגע־טראָטען מיט זייער שאַרפער קריטיק געגען אַלע גלויבענס און אַלטע פיהרונגען מיט אונגעפעהר 50 יאָהר פאַר אַריסטאָטעל'ס געבורט, — אין דער צייט האָבען זיך געפונען אַזעלכע פילאָזאָפען, וואָס האבען אויסגעדריקט אַזעלכע מיינונגען, וועלכע ווערן נאָך אין אונזער צייט גערעכענט פאַר העכסט ראַדיקאַלע און רעוואָלוציאָנערע.

צו ביישפּיעל: ארויסגעהענדיג פון דעם שטאַנדפּונקט פון פיעלע סאָפיסטען, אז דיא נאַטור פערלאַנגט גלייכע רעכטע פאַר אַלע מענשען, האָט ליקאָפאָן פערלאַנגט דיא אָפּשאַפונג פון אַריסטאָקראַטיע; אַלסידאַמאַס—דיא אָפּשאַפונג פון שקלאַווערייַ; פאַלעאַס—דיא אָפּשאַפונג פון עקאָנאָמישע אונגלייכהייט און דיא איינפיהרונג פון אַלגעמיינעם אייגענטהום און פון גלייכע בילדונג, און זאָ וו. אייניגע האָבען פאָרגעלייגט פלענער פון א געזעל־שאַפטליכע אָרגאַניזאַציאָן אויף דיא גרונדען פון פערנונפט, מאַנכע האָבען זאָגאר פערלאַנגט פּאָליטישע גלייכהייט פון פרויען און מענער. אין בעצוג אויף דיא געזעצע האָט איין סאָפיסט ערקלערט, אז זיי

זיינען איינגעפיהרט געוואָרן פון דיא שטאַרקע און קלוגע צו האַלטען אין צוים און צו אונטערדריקען דיא שוואַכע און נאַרען; אַן אַנדערער האָט גראַדע פערקעהרט ערקלערט, אַז דיא געזעצע זיינען איינגעפיהרט געוואָרן פון דיא שוואַכע צו בעשיצען זיך געגען דיא שטאַרקע און אָנפיהרער.

אין אַלגעמיינען האָבען זיי אַלע אַנערקענט, אַז דער אמת'ער גרונד פון אַלע געזעצע איז נאָר דער א י נ ט ע ר ע ס פון מענשען. דערפון האָבען זיי געצויגען דעם לאָגישען שלוס, אַז ווען דיא געזעצע זיינען געגען דיא אינטערעסען פון דער געמיינדע אָדער זאָגאַר פון איינצעלנע פערזאָנען, דאַרף מען זיי ניט פאָלגען.

וועגען רעליגיאָן זיינען דיא סאָפיסטען געוועזן ניט וויינינגער ראַדיקאַל: פּראָדיקוס האָט ערקלערט, אַז מענשען האָבען זיך אַליין געשאַפען געטער נאָך זייער וואונש, און קריטיאַס האָט ערקלערט, אַז דער גלויבען אין געטער איז אַן ערפינדונג פון שלויע שטאאטסמענער, אום לייכטער צו בעהערשען דיא מאַסען. אַנדערע האָבען זיך איבערהויפּט ערקלערט פאַר סקעפּטיקער און האָבען געזוכט צו גרינדען אַ גאַנצע פילאָזאָפיע אויף צווייפעל.

אַלע צוזאַמען האָבען דיא סאָפיסטען צוגליעדערט און צורודערט דעם גאַנצען לעבען פון גריכישען פאָלק. זיי האָבען זיך פאַר קיין זאַך ניט אָפּגעשטעלט, ניט אַכטענדיג אויף דיא רעזולטאַטען און פייפענדיג אויף אַלע אַלטע מנהגים און גלויבענס. דיא פרייהייט, די אונאַבהענגיגקייט און דיא וועלטליכקייט פון דער גריכישער פילאָזאָפיע האָבען זיך ארויסגעוויזען אין פולסטען גלאַנץ צווישען דיא סאָפיסטען. זיי זיינען געוועזן דיא פאָטערס פון פ ר י י ע ן ד ע נ ק ע ן. נאָר אַזוי וויא נאָך אַלע דיספּוטען און חקירות האָבען זיי דאָך ניט געקענט געפינען אַ וויסענשאַפטליכען פונדאַמענט, אַ גרונד־פּרינציפּ פון מענשליכען צוזאַמענלעבען, האָבען זיי ניט נאָר גענומען צווייפלען אין אַלעס, זאָנדערן האָבען אויך געמאַכט אַ מסחר מיט זייער קענטשאַפט און קונסט צו פערדרעהען זאַכען מיט'ן קאָפּ אַראָפּ, צו בעווייזען דיא פאַלשקייט פון אמת'ע זאַכען און פערקעהרט, צו מאַכען פון ווייס שוואַרץ און פון שוואַרץ ווייס. זיי זיינען געוואָרן לעהרערס פון

רעדנער־קונסט, וועלכע איז גערעכענט געווען פאר זעהר וויכטיג און נוצליך אין דער אטהענער רעפובליק, וואו דאס פאלק האט געהערשט און וואו גוטע און געשייטע רעדנערס האבען געפיהרט דיא רעדעל; און יעדער פון דיזע געוועהנליך זעהר פעהיגע מענשען האט געזוכט איבערצושטייגען דיא אנדערע אין דריידלעך און חקירות אום צו צייגען, וויא דיא זעלבע זאך איז היינט ריכטיג און מארגען פאלש. דארום האבען דיא סאפיסטען געקראגען א שלעכטען נאמען, און דער ווארט סאפיסט איז ביז היינט צו טאג פערבליבען ביי אלע ציוויליזירטע פעלקער צו בעצייכענען איינעם, וואס פערדרעהט אבזיכטליך דיא וואהרהייט מיט פאלשע ראיות און חקירות.

דערצו נאך וויסען מיר וועגען דיא סאפיסטען מייסטענס דאס וואס זייערע געגנער האבען וועגען זיי געשריעבען. זייערע אייגענע שריפטען זיינען ליידער פערלארען געגאנגען. געבליבען זיינען נאר אייניגע שריפטען, אין וועלכע זיי ווערן קריטיקירט פאר זייערע שלעכטע זייטען און זאגאר פערלוימדעט. דארום האט מען וועגען זיי געקראגען א זעהר פאלשען בעגריף. ערשט אין אונזערע צייטען, ווען מען האט גענומען מאכען גרינדליכע נאכפארשונגען וועגען דיא פערצייטיגע וועלט, האט מען אויסגעפונען, אז דיא סאפיסטען זיינען ניט נאר גאר ניט געווען אזוי שלעכט, וויא זייערע געגנער האבען זיי פארגעשטעלט, זאנדערן אז א סך פון זיי זיינען געווען זעהר טיעפע דענקער מיט עדעלע כאראקטערען און א זעלטען פרייען גייסט.

וויא געזאגט, זיינען דיא סאפיסטען געווען דיא פאטערס פון פרייען דענקען, דיא אמת'ע גרינדער פון וועלטליכע פילאזאפיע. אלע האבען ביי זיי געשעפט געדאנקען, אפילו זייערע ביטערסטע געגנער. סאקראטעס זעלבסט, איינער פון זייערע וויכטיגסטע און גרינדליכסטע געגנער, איז אייגענטליך אליין געווען א סאפיסט, דען ער איז געגאנגען אויף דעם זעלבען וועג וויא זיי, דאס הייסט ער האט געזוכט א פעסטען און וועלטליכען פונדאמענט פאר דיא פיהרונגען פון מענשען. ער איז נאר געקומען צו אנדערע שליסע, אבער ער איז געווען א שילער פון דיא סאפיסטען. וויא מיר וויסען עס, איז פלאטאן געווען א שילער פון סאקראטעס, און אריסטאטעל — פון

פלאטאָן. אָבוואָהל דיזע פילאָזאָפען האָבען אויך קריטיקירט דיא סאָפיסטען, האָבען זיי אָבער פיעל גענומען ביי זייערע לעהרערס, האָבען פון זיי פיעל געלערנט. אלע צוזאמען האָבען זיי געשטרעבט צו געבען, נאָך זייער מיינונג, א ריכטיגע אנטוואָרט אויף דיא הארבע קשיה פון דער גריכישער פילאָזאָפיע און, מען מעג זאָגען, פון דער פילאָזאָפיע אין אלגעמיינען. נעמליך: וואס איז דער אמת׳ער גרונד־פרינציפ, נאָך וועלכען אלע מענשען דארפען זיך פיהרען, אום צו לעבען צופריעדען, גליקליך?

דיא תירוצים זיינען געווען זעהר פערשיעדענע, ווייל זייערע אויס־פיהרונגען האָבען דיא גריכישע פילאָזאָפען ניט געקענט בויען אויף א מאסע וויסענשאפטליך בעוויזענע פאקטען, וויא מיר האָבען עס יעצט, נאָר אויף זעהר אלגעמיינע געדאנקען און בעטראכטונגען, וועלכע זיינען אָפט בעגרינדעט געווען נאָר אויף איינבילדונגען. ניט האָבענדיג דעם ריזיגען זאפאס פון אונזערע יעצטיגע קענטניסע ווע־גען דיא נאטור און איהרע אייביגע געזעצע, האָבען אלע גריכישע פילאָזאָפען איינפאך געטאפט אין דער פינסטער און אין בעסטען פאל געבויט זייערע לעהרען וועגען דיא וועלט און דעם מענשען אויף עטליכע אלגעמיין בעקאנטע פאקטען. ווען אריסטאָטעל וואָלט געהאט אזעלכע מעכטיגע אינסטרומענטען פון וויסענשאפטליכע נאכפאָר־שונגען, וויא דער טעלעסקאָפ און מיקראָסקאָפ, וואָלט ער געקומען צו גאנץ אנדערע רעזולטאטען. דאס זעלבע קען מען אויך זאָגען וועגען אלע אנדערע טיעפע גריכישע דענקער.

אָבער אויך דאן, ווען דיא גריכישע פילאָזאָפען האָבען אנער־קענט דעם זעלבען גרונד־פרינציפ און זיינען ארויסגעגאנגען פון דעם זעלבען שטאנדפונקט, פלעגען זיי קומען צו גאנץ אנדערע שליסע און לעהרען. אום דער לעזער, וועלכער איז ניט בעקאנט מיט דער גע־שיכטע פון פילאָזאָפיע, זאָל עס לייכטער בענעהמען, וועלען מיר דאָ ברייגנען איין ביישפיעל:

דער גרונד־פרינציפ פון סאָקראטעס איז, אז „טוגענד איז דיא קענטנים פון גוטעס״. פאָלגליך, וואָס מעהר מענשען וועלען וויסען, וועלען זיי אלץ זיין בעסער און גליקליכער. „קענטנים, האָט ער גע־

לערנט, איז פון זיך זעלבסט גענוג צו פיהרען איינעם צו טאָן גוטעס און צו ברייגנען גליקזעליגקייט". מיר קענען זיך דאָ ניט אריינלאָזען אין בעטראַכטונגען, וויא אזוי סאָקראטעס איז געקומען צו דיזער לעהרע און וואָס ער האָט דערמיט בעצוועקט. פארבייגעהענדיג ווילען מיר נאָר בעמערקען, אז דאָס איז געווען א זעהר וויכטיגע ענדערונג אין דיא סאָפיסטישע לעהרען און אז דאָס האָט געשאפען א נייע ריכטונג אין דער גריכישער פילאָזאָפיע. מיר ווילען זיך דאָ נאָר רעכענען מיט דעם פאקט, אז אזוי האָט סאָקראטעס געלערנט און אז ער האָט געהאט א סך זעהר פעהיגע שילער אויך לאנג נאָך זיין טויט.

נאָר אזוי וויא ער האָט ניט בעשטימט דעם רעכטען עיקר, נעמליך: וואָס איז אייגענטליך דאָס גוטע פאר דעם מענשען, זיינען אייניגע פון זיינע שילער געקומען צו גאנץ פערקעהרטע שליסע. א טהייל פון זיינע שילער האבען ערקלערט, אז טוגענד בעשטעהט אין שכל'דיגע אויפפיהרונג און אז זיא קען נאָר דאַן ווירקליך גליקליך מאַכען דעם מענשען, ווען ער וועט זיין וויא וויים נאָר מעגליך אונאבהענגיג פון דיא ארומיגע אומשטענדען און פון אייגענע בעדירפניסע. יעדע בעדירפניס, יעדער וואונש, האָבען זיי געטענה'ט, מאַכען אונזער גליקזעליגקייט אָפּהענגיג פון דעם, אויב זיי ווערען ערפילט ווערן אָדער ניט. מיר האָבען קיין מאַכט איבער דיא אויסערע וועלט, אָבער מיר קענען בעשרענקען אונזערע בעדירפניסע מיט אונזער ווילענסקראפט. אונזערע בעדירפניסע און שטרעבונגען מאַכען אונז פאר שקלאַווען פון דער אויסערער וועלט. דארום, ווען מיר ווילען ווירקליך זיין אונאבהענגיג און פאַלגליך אויך גליקליך, מוזען מיר זעהען, אז אונזערע בעדירפניסע און ווינשע זאָלען זיין וואָס קלענער. אין קורצע ווערטער האָבען זיי אויסגעדריקט זייער לעהרע אזוי: „טוגענד איז בעפרייאונג פון בעדערפניסע". זייער אידעאַל איז צוליעב דעם געווען צו לעבען וואָס איינפאכער, וואָס נעהענטער צו דער רויהער נאַטור, ווייטער פון ציוויליזאציאָן, טאקי אזוי וויא דער בעריהמטער דיאָגענעס, וועלכער האָט זיך געוואַל־גערט אין שמוץ און געלעבט אין א פאַס.

אַן אנדער טהייל פון דיא שילער פין סאָקראַטעס האָבען ערקלערט גראַדע פערקעהרט, אַז דיא ריכטיגע בעדייטונג פון גוטעס איז נאָר פ ע ר ג ע נ י ג ע ן. ווען מיר בעפרידיגען אונזערע בעדירפניסע און ערפילען אונזערע ווינשע, האבען זיי געטענה'ט, דאַן זיינען מיר צופריעדען און פאָלגליך אויך גליקליך. אזוי וויא טוגענד אָדער דאס גוטע איז דיא קענטנים צו זיין גליקליך, דאַרום דאַרף דער מענש זעהען צו האָבען וואָס מעהר פערגניגען, גייסטיגע און פיזישע. אין קורצען האָבען זיי אויסגעדריקט זייער לעהרע אזוי: „טוגענד איז דיא פעהיגקייט צו לעבען אין פערגעניגען".

דיזע גאַנץ פערקעהרטע ריכטונגען פון איין גרונד־פרינציפּ זיינען בעקאַנט אין דער געשיכטע פון פילאָזאָפיע: דיא ערשטע אונטער דיא נעמען דיא צ י נ י ש ע אָדער ס ט אָ י ש ע, דיא צווייטע אונטער דיא נעמען ה י ד אָ נ י ש ע אָדער ע פּ י ק ו ר ע א י ש ע (אפיקורס'ישע).*) דיזעביידע שולען האָבען לאַנג געשטריטען צווישען זיך און האבען עקזיסטירט ביז קריסטענטהום אָדער, ריכטיגער געזאָגט, דער קאַטאָליציזמוס האָט פערייאָגט און אונטערדריקט דיא פרייע און וועלטליכע גריכישע פילאָזאָפיע.

פון דעם אָביגען ביישפּיעל קען מען זיך מאַכען א בעגריף, וויא אזוי דיא גריכישע דענקער האָבען פילאָזאָפירט, זוכענדיג דיא וואַהרהייט וועגען דיא גרונד־געזעצע פון דער נאַטור און פון מענשען.

---

*) דיא ווערטער: ציניק, סטאָאיק און אפיקורס האָבען יעצט ניט דיא זעלבע בעדייטונגען וויא אין דיא גריכישע אָדער רוימישע צייטען. ציניק בעדייטעט יעצט: גראָביאַן, נבול פה; סטאָאיק—פרוש, אַ מענש מיט אַ פעסטען כאַראַקטער. אַ מענש וואס קען מוטהיג אָדער פילאָזאָפיש פערטראָגען שמערצען; אפיקורס—א מענש וואָס האָט ליעב פערגעניגען, וואָס לעבט א גוטען טאָג. אין אידישען האָט דער וואָרט אפיקורס דיא ספּעציעלע בעדייטונג פון אַן אונגלויביגען אין רעליגיאָן, פון א פרייזינניגען. דער וואָרט אפיקורס שטאַמט פון דעם גריכישען פילאָזאָף עפּיקורוס, וועלכער איז געבאָרן געוואָרן אין 341 יאהר פאַר דיא קריסטליכע צייטרעכנונג און וועלכער האָט בעזאָנדערס שטאַרק פערטהיידיגט און בעגרינדעט דיא לעהרע פון גליקזעליגקייט דורך פערגעניגען. אין דעם זינען וויא ביי אידען פערטייטשט מען דעם וואָרט אפיקורס, זיינען אַלע גריכישע פילאָזאָפען אָהן אויסנאַהמע געוועזן אפיקורסים.

זייערע וועגען, זייערע געדאנקען, זייערע אויספיהרונגען זיינען געוועזען גאנץ פערשיעדען, און עס זיינען ענטשטאנען א סך שולען, וועלכע האבען געפיהרט צווישען זיך ויכוחים. מען קען זאגען, אז עס זיינען געוועזען אזוי פיעל מיינונגען און לעהרען, וויא פיעל עס זיינען געוועזען טיעפע פילאזאפען אין גריכענלאנד. יעדע פון דיזע לעהרען האט ענטהאלטען א קערענדעל וואהרהייט אדער איז געוועזען בעגרינדעט אויף געוויסע פערנינפטיגע פרינציפען. דער סטודענט, וואס האט געוועלט עפעס לערנען, איז דארום געוועזען צומישט פון דיזע פערשיעדענע שולען, וואס עס האט געפיהרט צו דער פערשפרייטונג פון אזעלכע סאפיסטען, וועלכע האבען אבגעלאכט פון אלעס און זיך געמאכט א פראפעסיאן צו בעווייזען מיט דריידלעך און חקירות, אז שווארץ איז ווייס און פערקעהרט.

אונטער אזעלכע אומשטענדען האבען זיך שליסליך געמוזט געפינען פילאזאפען, וואס זאלען זוכען צו בעארבייטען און פאנאנדער צו גליעדערן דיא פערשיעדענע לעהרען, אפצושיידען דאס פאלשע פון דאס אמת'ע און איבערהויפט צו שאפען א ס י ס ט ע מ א ט י ש ע פילאזאפיע. עטליכע גרויסע דענקער האבען זיךווירקליך גענומען צו דער שווערער ארבייט, וויא צום ביישפיעל, דעמאקריטוס און פלאטאן. נאר דער וויכטיגסטער און געלעהרטעסטער פון זיי איז געוועזען אריסטאטעל.

פיערטער קאַפּיטעל.

אַריסטאָטעל'ס לאָגיקע און פילאָזאָפיע.

שטודירענדיג דיא לעהרען פון אַלע זיינע פאָרגענגער און זוכענדיג צו ברייגנען זיי אין אַ סיסטעם, האָט אַריסטאָטעל זיך ארומגעזעהען, אַז צוערשט דאַרף מען זיך נעהמען צו אַ נאַכפאָרשונג וועגען דעם מענשען'ס דיינקונגס־קראַפט, צו אַ בעשטימונג פון דיא רעגעלן, נאָך וועלכע מענשען רעזאָנירען איבערהויפּט. דאָס האָט איהם געפיהרט אָנצושרייבען זיין ערשטען און וויכטיגסטען בוך: די לאָגיקע. ער און זיינע שילער האָבען בעטראַכטעט דיא לאָגיקע פאַר אַ מיטעל, פאַר אַן אינסטרומענט צו אַלע וויסענשאַפטליכע נאַכפאָרשונגען, אָבער אין דער ווירקליכקייט האָט ער נאָר דערמיט געשאַפען זיין גרעסטע ווערק. ער איז ניט געווען דער ערשטער צו שרייבען איבער לאָגיקע. פּלאַטאָן און אַנדערע האָבען אויך געזוכט דיא געזעצע פון מענשליכען דענקען; אָבער קיינער איז ניט אַריינגעדרונגען אין דיעזען טיעפען ענין, אין זיך זעלבסט, קען מען זאָגען, אַזוי וויט און ריכטיג וויא אַריסטאָטעל.

עס פערשטעהט זיך, אַז מענשען האָבען אימער געדענקט נאָך בעשטימטע לאָגישע רעגעלען זאָ לאַנג זיי האָבען געהאַט מאַרך אין קאָפּ. דיא לאָגיקע האָט ניט געשאַפען אונזער פערנינפטיגען דענקען אַזוי וויא דיא גראַמאַטיקע האָט ניט געשאַפען אַ שפּראַך. ביידע, אי דיא גראַמאַטיקע אי דיא לאָגיקע, זיינען דיא שעפּפונגען פון גרויסע דענקער, וועלכע האָבען צערגליעדערט דיא צוזאַמענשטעלונג פון אַ שפּראַך אין דיא אַרט און וויזע פון דענקען. עס איז אַ גרויסער און טיעפער אונטערשיעד פון דענקען אונבעוואוסט, ד. ה. אָהנע צו וויסען וואָס עס קומט דערביי פאָר אין אונזער נערווען־סיסטעם

און אין אונזער מארך, און פון דענקען נאָך א קענטניס פון לאָגישע געזעצע. יעדענפאלס, נאָר אזא גרויסער זשעניע וויא אריסטאָטעל האָט געקענט אליין בעשטימען דיא ארט און וויזע פון דענקען אָדער, אויף דעם פילאָזאָפישען לשון, דיא פּראָצעסען פון דענקען.

אייניגע טהיילען פון דער לאָגיקע האָט אריסטאָטעל אין גאַנ־צען געשאפען, ספּעציעל דעם טהייל איבער סילאָגיזמוס אָדער דעם פּראָצעס, אזוי וויא מיר ציהען שליסע. אין זיינע ווערק דערמאָנט ער גאָר ניט וועגען זיך זעלבסט, נאָר אין זיין מייסטערהאפטע אָבהאנדלונג איבער סילאָגיזמוס האָט ער זיך ניט געקענט איינהאל־און האָט בעמערקט: „וועגען דעם פּראָצעס פון סילאָגיזמוס האָב איך אבסאָלוט גאָר ניט געפונען פאר מיר. איך האָב עס אליין געהאט אויסצואַרבייטען נאָך לאנגע און שווערע נאכפאָרשונגען".

דיזע נאכפאָרשונגען ערקלערט ער זעהר אויספיהרליך אין דעם טהייל פון זיין לאָגיקע, וואָס ער רופט אנאליטיק און וואָס איז יעצט א טהייל פון אלע שול־ביכער איבער לאָגיקע. זיין צוועק איז געוועזן צו בעשטימען, וויא אזוי מען קען בעווייזען א זאך וויסענ־שאפטליך, נאָך שטרענגע געזעצע פון פערנינפטיגען דענקען. דאס האָט ער בעדארפט האָבען, אום צו קענען גרינדליך אָפּשטרייטען דיא פאלשע חקירות פון דיא סאָפיסטען.

דיא נויטהווענדיגסטע זאך פאר יעדען רעזאָנירען, האָט ער ער־קלערט, איז דער סילאָגיזמוס. דאס איז נעמליך: ציהען שליסע פון אלגעמיינע בעהויפּטונגען צו איינצעלנע פעלע. אויף דעם פילאָזאָפישען לשון רופט מען עס אויך דעדוקציאָן אָדער דעדוקטיווער מעטהאָד. אום דער לעזער, וואָס האָט קיין מאָל ניט געלערנט דיא געוועהנליכע שול־ביכער איבער לאָגיקע און האָט אפילו ניט געהערט דיא ווערטער: סילאָגיזמוס און דעדוקציאָן (און פאר אזעלכע שרייבען מיר אייגענטליך דיזען ביכעל), זאָל פערשטיין וואָס מיר גיבען דאָ איבער, וועלען מיר בריינגען א ביישפּיעל:

וויא אזוי ווייסען מיר אז ראובן מוז שטארבען? וויא אזוי ציהען מיר אזא שלוס, ווען מיר זעהען, אז ראובן לעבט נאָך?

גאַנץ איינפאך: מיר ווייסען פון דער ערפאה־

ר ו נ ג, אז אלע מענשען פאר איהם זיינען געשטאָרבען, און מיר שליסען דערפון, אז ראובן מוז אויך שטארבען.

נאָר וויא אזוי רעזאָנירען מיר דערביי? פרעגט אריסטאָטעל. דורך דעם סילאָגיזמוס, ענטפערט ער און צערגלידערט דעם פראָצעס פון אונזער דענקען דערביי אין 3 פונקטען אזוי:

1) אלע מענשען זיינען שטערבליך;

2) ראובן איז א מענש;

3) פאָלגליך, איז ער אויך שטערבליך.

אריסטאָטעל בעווייזט אונבעשטרייטבאר, אז אין אלע פעלע דענקען מיר אזוי ווען מיר ציהען שליסע. אין אלגעמיינען גערעדט, בעשטעהט א סילאָגיזמוס פון דריי זעצע, פון וועלכע דער לעצטער ווערט געדרונגען פון דעם ערשטען דורך די פערמיטלונג פון דעם צווייטען. דיא ערשטע צוויי זעצע הייסען אין דער לאָגיק פ אָ ס ט ו ל אַ ט ע ן, דער דריטער—דער שלוס. דיא פאָרמולע פון סילאָגיזמוס איז אזוי: A איז B, B איז C, פאָלגליך איז A אויך C.

ווען מיר מאכען א סילאָגיזמוס, דיינקען מיר אלזאָ ד ע ד ו ק ט י ו ו, דאָס הייסט מיר ציהען אַ שלוס פון אן אלגעמיינעם געדאנק צו אן איינצעלנעם פאקט. אלע גרויסע דענקער און לאָגיקער נאָך אריסטאָטעל'ן האָבען נאָך פיעל-זייטיגע נאָכפאָרשונגען וועגען דעם פראָצעס פון אונזער דענקען אויסגעפונען, אז אריסטאָטעל'ס לעהרע איז אין דיזען טהייל פון זיין לאָגיקע פאָלקאָם ריכטיג. מען קען זאָגען, אז מען האָט נאָך אייגענטליך קיינע צוזעצונגען ניט געמאכט צו אריסטאָטעל'ס בעטראכטונגען וועגען סילאָגיזמוס. דאָס בלייבט אן אייביגער טהייל פון אונזערע קענטניסע אזוי לאנג וויא דער מארך פון מענשען וועט זיך ניט ענדערן.

נאָר יעצט בלייבט דיא פראגע: אזוי וויא מיר ציהען שליסע דעדוקטיוו דורך דעם סילאָגיזמוס, טאָ וויא אזוי קומען מיר צו דיא אלגעמיינע געדאנקען, צו דיא ערשטע פאָסטולאטען? דיזע פראגע האָט אזא ריזיגער זשעניע און טיעפער דענקער, וויא אריסטאָטעל איז געוועזען, נאַטירליך זיך געשטעלט און האָט אויך געזוכט איהר גרינדליך צו ענטפערן. אין אלגעמיינען האָט ער אויך גאנץ ריכטיג

געגענטפערט, דען ער האָט ביי יעדער געלעגענהייט ערקלערט, אַז דער איינציגער מיטעל צו קומען צו ריכטיגע פּאָסטולאטען איז דורך בעאָבּאַכטען זאַכען און דורך עקספּערימענטען (פּראָבעס). מיט אַנדערע ווערטער הייסט עס, אַז ער אַנערקענט, דאס. מיר קריגען בעגריפע וועגען זאַכען דורך אונזערע 5 חושים און דורך פּראָבּעס. דיא ווירקונגען פון זאַכען אויף אונזערע חושים ווערן צוזאַמענגעשמאָלצען אין אונזער גייסטיגען אַפּאַראַט, אין מאַרך, און עס ענטשטעהען דערפון פאָרשטעלונגען און געדאַנקען.

אַריסטאָטעל בעגרינדעט דארום זיין פילאָזאָפיע אויף אינדוקציאָן (דאָס בעדייטעט גראַדע דעם געגענזאַץ פון דעדוקציאָן, נעמליך: פון איינצעלנע פאַקטען דרינגען אַלגעמיינע בעגריפע און געדאַנקען) און אויף עקספּערימענטען. דערמיט אַליין האָט ער זיך געשטעלט אויף אַ ריכטיגען וויסענשאַפטליכען וועג.

אָבער דעם פּראָצעס פון אינדוקציאָן, דאָס הייסט: וויא אַזוי אונזער גייסט קומט צו אַלגעמיינע געדאַנקען און צו נאַטור־געזעצע דורך דיא ווירקונגען פון דיא חושים—דאָס האָט אַריסטאָטעל ניט ערקלערט. און עס איז גאָר קיין וואונדער ניט, ווארום ער האָט דאָס ניט געטאָן: עס האָבען איהם דערצו איינפאַך געפעהלט דיא וויסענשאַפטען, וועלכע זיינען אין אונזער צייט געשאַפען געוואָרן, ספּעציעל דיא פיזיאָלאָגיע און פּסיכאָלאָגיע. וויא אַזוי אויסווערטיגע זאַכען ווירקען אויף אונזערע נערוועץ, וויא דיזע נערוועץ גיבען איבער דיא איינדריקע צו זייערע צענטראַל־אָרגאַנען אין דעם מאַרך פון רוקען־ביין און פון קאָפּ; וויא עס ענטשטעהען דורך דעם פאָרשטעלונגען אָדער בילדער פון זאַכען א. ז. וו.—דאָס איז ביסלעכווייז דערגאַנגען געוואָרן דורך פערשיעדענע וויסענשאַפטליכע נאַכפאָרשונגען פון מאָדערנע געלעהרטע, און פיעלעס דערפון בלייבט נאָך יעצט אין דונקעלהייט. אין אַריסטאָטעל׳ס צייטען האָט מען אייגענטליך ניט געוואוסט פון דיא עקזיסטענץ פון נערוועץ און פון זייער וויכטיגע אַרבייט. דער פּראָצעס פון אינדוקציאָן איז דאַרום אויסגעאַרבּייט געוואָרן ביסלעכווייז פון אַנדערע פילאָזאָפען נאָך אַריסטאָטעל׳ן, ספּעציעל פון דיא ענגלענדער בעקאָן און דזשאָהן סטואַרט מילל.

אזוי וויא אריסטאָטעל האָט ניט געקענט פערענטפערן דיא פראַגע, וויא אזוי עס ענטשטעהען ביי אונז בעגריפע און געדאנקען, פון וועלכע מיר ציהען נאָכ׳ער שליסע דעדוקטיוו אָדער דורך סילאָ־גיזמען, האָט ער געזוכט זיך ארויסצודרייהען דורך פערשיעדענע חקירות, וועלכע ער האָט אויספיהרליך איבערגעגעבען אין דעם טהייל פון זיין לאָגיקע, וועלכע ער האָט א נאָמען געגעבען „טאָפּיק" (דאָס מיינט: אלגעמיינע בעגריפע).

אָבער נאָך אלע חקירות האָט ער געמוזט ערקלערן, אז עס זיינען שליסליך דאָ אזעלכע גרינדע אָדער פּאָסטולאטען פאר סילאָ־גיזמען, וואָס מען קען ניט בעווייזען, וואָס מען דארף אָננעהמען פאר אקסיאָמען (דאָס הייסט: פאר זעלבסט־פערשטענדליכע וואהרהייטען). דער פּראָצעס פון אינדוקציאָן (נעמליך: קומען פון איינצעלנע פאקטען אָדער איינדריקע צו אלגעמיינע שליסע אָדער אידעען), האָט ער בעהויפּטעט, איז ניט אזוי זיכער און וויסענשאפטליך, וויא דער פּראָ־צעס פון דעדוקציאָן אָדער פון סילאָגיזמוס.

אום צו האָבען פון דעסטוועגען בעשטימטע גרינדע פאר ציהען שליסע און פאר זיינע לעהרען איבער דער נעזעלשאפט (אין זיין „עטהיקע") און איבער דער נאטור (אין זיין „מעטהאפיזיקע"), האָט ער פעסטגעשטעלט 4 פּרינציפּען, (נעמליך: מאטעריע, פאָרמע, רעזולטאט און אורזאכע) אין 10 קאַטעגאָריען (נעמליך: סוב־סטאנץ אָדער עסענציע, קוואליטעט אדער מעלה, קוואנטיטעט אָדער צאָהל, פערהעלטניס, בעשטימונג אין צייט, בעשטימונג אין רוים, האנדלונג, בעדינגונג, פּאָזיציאָן און ליידענשאפט). דיזע קאטעגאָריען ערקלערט ער פאר דיא העכסטע אלגעמיינע אידעען, וועלכע בעהער־שען אלע אנדערע. אָבער ער אליין האלט זיך ניט שטרענג און שטענדיג אין זיינע שריפטען אָן דיזע צאָהל קאטעגאָריען. אָפט שרייבט ער פון 8, 6 און זאָגאר פון 3 קאטעגאָריען, וואָס עס צייגט, אז ער האָט אליין געפיהלט, אז דיזע פערטהיילונג איז ניט א וויסענשאפטליכע און אז מען קען געפינען נאָך אנדערע קאטע־גאָריען.

וואָס אָנבעלאנגט צו דיא 4 פּרינציפּען, זאָ בעשעפטיגט ער

זיך ספּעציעל מיט א נאכפאָרשונג וועגען מאַטעריע און פאָרמע, דען ער ערקלערט ווייטער, אז דיא אורזאַכע און דער רעזולטאַט בעשטי־מען נאָר דיא פאָרמע פון זאַכען און ערשיינונגען. אין דיא בעציהונגען אָדער פערבינדונגען צווישען דיא מאַטעריע און דיא פאָרמע זעהט אריסטאָטעל דיא אמת׳ע עקזיסטענץ פון אַלע זאַכען און ערשיינונגען. דאָ אונטערשיידעט ער זיך פון זיין לעהרער פּלאַטאָן, וועלכער האָט ערקלערט, אז דיא אידעען וועגען זאַכען עקזיסטירען גאַנץ בעזונ־דער און צייגען זיך ארויס דורך אונזער מארך, אז נאָר דיא אידעען זיינען דיא ריכטיגע אורזאַכען פון אַלע ענדערונגען און ערשיינונגען אין דער נאַטור. נאָך פּלאַטאָן׳ס פילאָזאָפיע איז אויסגעקומען, אז ניט דיא זאַכען, וואָס מיר פיהלען מיט אונזערע חושים, עקזיסטירען אין דער ווירקליכקייט, זאָנדערן דיא געדאַנקען אָדער אידעען וועגען זיי. וויא אזוי ער איז געקומען צו דיזע מערקווירדיגע פילאָזאָפיע, וועלכע ווערט גערופען דיא אידעאַליסטישע און וועלכע טרעט ארויס געגען דיא רעאַליטעט פון דער ארומיגער נאַטור, איז ניט דאָ דער אָרט צו ערקלערן. מיר דערמאָנען דאָ נור וועגען איהר, ווייל ארי־סטאָטעל האָט זיך פון איהר דאָך ניט בעפרייט אין גאַנצען אָבוואָהל ער האָט איהר אין פיעלע פּונקטען אָבגעשטריטען.

אריסטאָטעל האָט אפילו ערקלערט, אז דער פונדאַמענט פון אַלע אונזערע געדאַנקען און קענטניסע ליעגט אין דיא איינדריקע דורך דיא חושים, אין בעטראַכטונג און ערפאַהרונג. זיין שולע (דיא פּעריפּאַטעטישע) האָט געלערנט, אז „מענשען קענען גאָר ניט בענעה־מען זאַכען וואָס זיי פיהלען ניט דורך דיא חושים״. אָבער דאָך אנערקענט אריסטאָטעל, אז דיא פאָרמע פון א זאַך איז עפּעס אונ־אבהענגיג פון דער מאַטעריע, עפּעס א זעלבסשטענדיגער פּרינציפּ. נאָר דורך דיא פאָרמע, לערנט ער, עקזיסטירט מאַטעריע אין דער ווירקליכקייט. דיא מאַטעריע זעלבסט איז נאָר א פונדאַמענט, אויף וועלכע דיא פאָרמע בויט זאַכען און רופט ארויס ענדערונגען און ערשיינונגען אין דער נאַטור.

זיין לעהרע איז דארום א מיטעל־פּונקט צווישען פּלאַטאָן׳ס אידעאַליזמוס און צווישען סענסואַליזמוס (דאָס הייסט, אז אַלעס

וואָס מיר פערשטעהען און וויסען קומט נאָר פון אונזערע חושים);
אָבער דיעזער מיטעלפּונקט איז גאָר ניט קלאָר און יעדענפאַלס זעהר
פערפלאָנטערט מיט פערשיעדענע חקירות און השערות.

יעדע פון דיזע חקירות און השערות צייגט ארויס אריסטאָ־
טעל׳ס גוואַלדיגע דענקונגס־קראַפט, ווען זיי זיינען אפילו פאַלש נאָך
אונזערע יעצטיגע קענטניסע. אַלע דיא יעניגע וואָס האָבען אין מיטעל־
אַלטער שטודירט זיין פילאָזאָפיע, האָבען דארום ניט ווילענדיג גע־
מוזט אָננעהמען אַלע זיינע אויספיהרונגען. זיי האָבען ניט געקענט
איהם אָפּשטרייטען, וויל זיי האָבען מעהר ניט געוואוסט פון דער
נאַטור וויא ער, און זיי האָבען זיך געפיהלט גייסטיג אזוי וויא קינדער
אין פערגלייך מיט אַ ריעז. כמעט אַלע האָבען איינפאַך געשלונגען
זיינע ווערטער וויא דיא העכסטע תורה.

זיינע אויספיהרונגען וועגען דיא בעציהונגען צווישען מאַטעריע
און פאָרמע זיינען נאָך געוועזען העכסט וויכטיג פאַר דיא קריסטליכע
לעהרערס דערמיט וואָס זיי האָבען דאָרטען ענטדעקט אַ ריין־פילאָ־
זאָפישען און זאָגאַר אַ „וויסענשאַפטליכען" בעוויז פון גאָט׳ס עקזי־
סטענץ. זיי האָבען זיך געמאַכט גאָר ניט וויסענדיג, אַז דאָס וואָס
אריסטאָטעל רופט „פאָלקאָמענעס וועזען" אָדער גאָט שטימט אַבסאָ־
לוט ניט מיט דיא אידיש־קריסטליכע אָדער, ריכטיגער געזאָגט,
מאָנאָטהעאיסטישע בעגריפע וועגען אַ שעפּפענדען גאָט. פאַר זיי איז
נאָר וויכטיג געוועזען צו שטיצען זיך אויף דיא אויטאָריטעט פון אריס־
טאָטעל׳ן, אן אויטאָריטעט וואָס האָט געמוזט אנערקענט ווערן צו־
ליעב דיא לאָגיקע.

מיר קענען זיך דאָ ניט אריינלאָזען אין ערקלערונגען וועגען
אריסטאָטעל׳ס לעהרע איבער מאַטעריע און פאָרמע, וויל דאָס וואָלט
אונז פערפיהרט צו וויט—מיר רייִדען שוין דאָ ניט פון דיא גרויסע
שוועריגקייטען איבערצוגעבען פילאָזאָפישע לעהרען אין אונזער אָרעמען
מאַמע־לשון — אָבער וויא וויט אריסטאָטעל׳ס גאָט אונטערשיידעט
זיך פון דעם אמת־רעליגיעזען, קען יעדער שליסען דערפון אליין,
דאָס ער לערנט, אַז דיא נאַטור עקזיסטירט אייביג, אַז גאָט איז
דיא נאַטור אין אַלגעמיינען, אַז גאָט איז דאָס „אונבעוועגליכע וואָס

בעוועגט אַלעס". מאַטעריע, האָט ער געלערנט, איז דאָס וואָס ווערט בעוועגט אָהנע אַליין עפּעס צו בעוועגען; גאָט איז דאָס וואָס בעוועגט אָהנע זיך אַליין צו בעוועגען. נאָך אונזערע יעצטיגע בעגריפע קענען מיר זאָגען, אַז אַריסטאָטעל'ס גאָט איז קראַפט, וואָס איז אימער פערבונדען מיט מאַטעריע אָדער שטאָף.

נאָך אַריסטאָטעל'ס פילאָזאָפיע איז ניטאָ קיין בורא, קיין געט־ליכע השגחה; דיא וועלט איז פון אייביג־אָן דיא זעלבע. עס איז ניטאָ קיין גן־עדן, קיין גיהנם אין זיין לעהרע, וועלכע איז אין אַלע הינזיכ־טען נאָר בעגרינדעט אויף דעם ריינעם פערשטאַנד אָהן דיא אַריינ־מישונג פון דער קאַפּריזנער געטליכער קראַפט, וויא אין דיא שפּעטערע רעליגיעזע לעהרען.

דיא גאַנצע וועלט, לערנט ער, האָט דיא פאָלקאָמענסטע פאָרמע, נעמליך די פאָרמע פון אַ קוגעל. די פאָלקאָמענסטע בעוועגונג איז דיא קרייזמעסיגע. דיזע בעוועגונג האט דער עטהער, דער הימלישער יסוד, פון וועלכען דיא שטערן זיינען צוזאַמענגעשטעלט. זיי דרייהען זיך אייביג גלייך און זיינען פערקערפּערטע געטליכקייטען. וויטער איז דיא אייביגע אונבעוועגליכקייט פון הימעל אָדער גאָט.

דיא ערד האָט אַריסטאָטעל בעטראַכט אַלס אַ נידעריגערע פאָרמע וויא דיא שטערן. אַלעס אין איהר און אויף איהר איז אָבּ־העהנגיג פון דיא 4 עלעמענטען אָדער יסודות, וועלכע האָבען אַ שטרעבונג צו גלייכע ליניען־בעוועגונגען. אין גאַנצען בלייבט דיא ערד אונ־בעוועגליך. נאָר דער יסוד פייער טרייבט איהר צו דיא הימלישע וועלט.

עס איז איבעריג צו זאָגען, אַז אַריסטאָטעל'ס אַסטראָנאָמיע און נאַטור־וויסענשאַפט שטימען ניט מיט דעם, וואָס מיר וויסען יעצט וועגען דיא פּלאַנעטען, שטערן און דיא גאַנצע אויסערע וועלט; נאָר אין זיינע צייטען איז עס געווען דיא העכסטע פילאָזאָפיע און וויסענשאַפט און אַזוי איז זיא פערבליבען ביז צום אָנפאַנג פון דער רענעסאַנס־צייט, וועלכע וועט געשילדערט ווערן אין דיא לעבענס־בעשרייבונגען פון איהרע גרעסטע מענער, וויא, צום בייר־שפּיעל, דזשיאָרדאַנאָ ברונאָ און גאַלילעי.

אין זיינע לעהרען איבער מאָראל, געזעלשאַפט און שטאַאט האָט אַריסטאָטעל אייגענטליך ניט פיעל נייעס אויפגעטאָן. ער האָט ניט געשאַפען איין אייגענע סאָציאַל־פּאָליטישע סיסטעם ווִיא זיין לעהרער פּלאַטאָן, וועלכער האָט געטרוימט פון אַ קאָמוניסטישע געזעלשאַפט; ער האָט נאָר בעשריעבען און קריטיקירט אַלע רעגירונגס־פאָרמען, וואָס האָבען עקזיסטירט אין גריכענלאַנד. זיינע סאָציאָלאָגישע ווערק האָבען דאַרום פאַר אונז אַ זעהר וויכטיגע ה י ס ט אָ ר י ש ע בעדייטונג.

אין זיין „פּאָליטיק" ערקלערט אַריסטאָטעל, אַז דער שטאַאט איז ניט אָפּהענגיג פון דער רעגיערונגס-פאָרמע און פון דיא צאָהל הערשער. אַ געזעלשאַפטליכע סיסטעם איז נאָר דאַן גוט, זאָגט ער, ווען דיא רעגירונג שטרעבט צו לייסטען איהר בעסטעס פאַר דיא גאַנצע געזעלשאַפט. דיא הערשאַפט פון איין מאַן קען זיין גוט אַלס אַ קעניגרייך, אָבער שלעכט אַלס אַ דעספּאָטיע. דיא הערשאַפט פון עטליכע קען זיין גוט, אויב זיי זיינען געבילדעטע און עהרענהאַפטע אַריסטאָקראַטען; זיא איז אָבער שלעכט אַלס אַן אָליגאַרכיע, דאָס הייסט: ווען די מאַכט ליעגט אין דיא הענד פון איינִיגע רייכע פאַמיליען.

זיינע שריפטען איבער שטאַאטען און רעגיערונגען זיינען ניט געבליעבען אין גאַנצען, און מיר ווייסען דאַרום ניט, וואָס פאַר אַ סיסטעם ער וואָלט אַליין פאָרגעשלאָגען; נאָר פון זיינע קריטישע בעטראַכטונגען קען מען שליסען, אַז ער איז ניט געווען אַ פריינד פון אַ ריינע דעמאָקראַטישע רעפּובליק. אין אַלגעמיינען איז ער געווען אַ קאָנסערוואַטאָר אין פּאָליטישע אַנגעלעגענהייטען און האָט געזוכט צו געפינען דעם מיטעלפּונקט צווישען פערשיעדענע סיסטעמען.

זיין קאָנסערוואַטיזמוס איז געגאַנגען אַזוי ווייט, אַז ער האַלט פאַר גערעכט שקלאַווערייי, אָבוואָהל פיעלע פילאָזאָפען, בעזאָנדערס געוויסע סאָפיסטען, זיינען לאַנג פאַר איהם אַרויסגעטראָטען געגען דעם אין נאַמען פון גלייכהייט פון אַלע מענשען, וויא מיר האָבען דאָס אויבען געזעהען. אויך האַלט ער פאַר גערעכט צו פיהרען מלחמה און צו פערשקלאַווען פעלקער, וועלכע זיינען פון דער נאַטור געשאַפען צו דיעזען צוועק". פרויען האָט ער בעטראַכטעט אַלס ני־

דעריגער פון מענער און האָט ערקלערט, אַז דיא נאַטור האָט זיי געשאַפּען צו דיענען און צו פאָלגען דיא מענער. דארום איז ער ארויסגעטראָטען געגען פלאַטאָן׳ס פאָרשלאַג צו געבען גלייכע רעכטע און ערציהונג דיא פרויען.

נאָר אזוי וויא זיינע פּאָליטישע מיינונגען האבען אייגענטליך געשפּיעלט א קליינע ראָלע אין דער וועלט, וועלען מיר מעהר וועגען דעם דאָ ניט ריידען. מיר וועלען נאָר בעמערקען, אַז פיעלע פון זיינע מיינונגען צייגען בלויז, דאס ער איז געווען אַ קינד פון זיין צייט און האט זיך ניט געקענט בעפרייען פון איהר איינפלוס.

דיא הויפּט־וויכטיגקייט פון זיין פילאָזאָפיע ליעגט אין זיין לאָגיקע, וויא דאס איז שוין בעמערקט געוואָרן. דערמיט האָט ער בעהערשט דיא גאנצע גייסטיגע וועלט אין פערלויף פון 2000 יאָהר. אין אַלע זיינע ווערק איז ער פערבליבען א טיעפער און שטרענגער לאָגיקער. ער האָט זיי געשריעבען נאָך אַ סיסטעם און, וויא ווייט עס איז איהם נאָר געווען מעגליך, האָט ער זיך געהאלטען שטרענג אָן זיינע ערשטע לאָגישע אויספיהרונגען, וועלכע וועלען פערבלייבען אן אייביגער מאָנו־מענט פון זיין ריזיגען זשעני און אן אייביגער אינטערעסאנטער און וויכטיגער געגענשטאנד פאר געבילדעטע מענשען. אין דער געשיכטע פון פילאָזאָפיע פארנעהמט ער דעם גרעסטען פּלאַץ. אפילו דאָרט, וואו ער האָט א טעות געהאט, וויא ספּעציעל אין זיין לעהרע וועגען מאַטעריע און פאָרמע, מוז מען איהם בעוואונדערן פאר דיא ריזיגע דיינקונגס־קראַפט, וועלכע ער צייגט דערביי ארויס.

יאָ, ניט אומזיסט האָט מען דיזען פרינץ פון פילאָזאָפען פער־געטערט, ניט אומזיסט האָט ער געהאט אזא געוואלדיגען איינפלוס אויף אַלע ציוויליזירטע פעלקער, ניט אומזיסט איז ער געווען אַ קוואל פון ליכט און אויפקלערונג.